

nagnjeni javnosti, ki ne zna zmeraj razločiti tistih področij javnega življenja, na katerih je polarizacija v službi družbenega zdravja in napredka in zato potrebna, od tistih, na katerih škodi osnovni naravi stvari in razvoju in, ker zatre mnogovrstnost in sproščeni pluralizem, potem na tistih področjih v sivi kasarni duha vse ovene, vse zamre. Njeni obiski pri notranjih ministrih in pisma predsednikom vlad so dokumenti o tegobah prakticiranja svobodomiselnosti PEN pri nas — drugod po svetu seveda tudi, kajti bila je tudi podpredsednica mednarodnega PEN.

Včasih je v takih preizkušnjah reagirala po žensko, kot smo rekli, bolj po emocionalnih vzgibih kot po racionalni kalkulaciji. Jezilo jo je, kadar smo tako rekli. Ampak večinoma je dosegla, kar je hotela in kar je bilo treba doseči, na svoj posebni »ženski« način najbrž bolje, kot bi se dalo doseči po »moško«.

Vse to bo še treba opisati. V spominih sodobnikov, v kronikah obeh slovenskih pisateljskih organizacij, Društva in PEN, kajti literarna zgodovina, ki bo povedala svoje o njenem delu, teh njenih del ne bo obravnavala. Čeprav imajo taka dela včasih mnogo večji vpliv na življenjske usode in s tem književne stvaritve mnogih pisateljev kakor pa literarnoznanstveno ugotovljivi vplivi.

Ne vem, ali je že čas za to. Se je premočan vtis o njenem slovesu, ki se je tako pretresljivo dogodilo v dvoranici na Tomšičevi dvanajst v Ljubljani.

Miloš Mikeln

Osebnost Mire Mihelič

Dokončnost smrti terja od nas, da v trenutku nanovo in pogosto drugače vzpostavimo svoj odnos do umrlega, samo v primerih seveda, če smo bili z njim kakorkoli povezani. Vsaj s svojimi notranjimi očmi se srečamo z nepodkupljivim pogledom resnice o dejanski vrednosti tistega, ki se je od nas za vselej poslovil, kot tudi o vrednosti našega lastnega odnosa do njega.

Smrt Mire Mihelič, pričakovana med tistimi, ki so ji bili najbliže, je prav gotovo ena od tistih, ki sproža v nas takšno spraševanje o sebi v odnosu do nje in njenega dela. Zavest, da je omahnil pomemben človek, je bila ob njeni smrti nesporna in začutili smo jo hkrati na obeh ravneh: kot emocionalen in spoznaven vzgib. Nekaj se je utrgalo skoraj vidno in slišno in iz tega občutka naše temeljno spoznanje in bolečina: pokojnica je bila očitno globoko zraščena z nami in z vsem, kar živimo, zato smo bili skoraj presenečeni nad izgubo, začela nas je obhajati misel, da smo z njeno smrtjo izgubili več, kot smo bili za njenega življenja pripravljeni priznati, da je njena resnična vrednost.

Mira Mihelič je bila po svoji človeški in pisateljski plati prej izjema kot zakonit pojav slovenskega duha in značaja, njeno navidez lahko gibanje med nami, blaga intelektualna ironija brez primesi kakršnekoli zadržanosti, ki je tako značilno slovenska lastnost, tudi med

razumniki, tudi med pisatelji, človeški (in ženski) šarm, da smo marsikatero njeno modrost jemali za površnost, njena neverjetna sposobnost komuniciranja, kar bi pri kateri drugi pisateljici bila videti koketnost, vztrajanje pri svojem prepričanju, pa vendar dostojanstven umik iz spopada z ljudmi, ki uporabljajo bolj neotesana orožja, vse to je določalo Mirino navzočnost med nami in zdaj od nas terja nove, drugačne, vsekakor pa dokončnejše opredelitve.

Mira je bila dolga leta naša morda najbolj živa vez s svetom. Vso dragocenost te njene vloge zmoremo zaslutiti, če jo vsaj za trenutek soočamo z našim nemočnim ugotavljanjem (včasih tudi nemožatim tannanjem), kako smo utesnjeni v svoj skoraj žepni geografski in jezikovni prostor, nerazumljeni in neenakopravni v stikih s svetom, s katerim vse bolj nepreklicno povezujemo svojo usodo. Mira je na ravni mednarodnih odnosov, kolikor so tudi del pisateljskega sveta in njihova možnost, znala približati literature »velikih« narodov »majhnim« in povzdigniti umetniško besedo »manjših« do dialoga z »velikimi«. Skušala in uspevala je odpravljati prav te nujne narekovaje v enakopravnejšem kroženju literatur. V mednarodnem, jugoslovanskem in slovenskem PEN je bila v tem smislu prav gotovo eden najizrazitejših predstavnikov ideje o sožitju in sodelovanju, velike ideje v načelu, šibke in negotove v praksi. Gledam, razmišljam in ne vidim v slovenski kulturi postave, ki bi jo v tej vlogi mogla z uspehom zamenjati. In vse kaže, da smo ta njen dar, ki ga ni v svetopisemski ljubosumnosti skrivoma zakopala pod zemljo, premalo cenili, nismo ga znali modro vnovčiti.

Mira je svoja spoznanja o svetu in življenju razkrivala prek prijetne zgodbe. Oziroma: prek lahko berljive pripovedi. Tudi v tem pogledu ni bila povsem značilno slovenska. Med dvema značilnima, pogosto prevladujočima literarnima prijemoma — med idejno tendenčnostjo in poljubno vesoljno metaforo — je vztrajala pri upodabljanju življenja v njegovi zgodovinski preverljivosti in zemeljski prepričljivosti človeških usod. Zato najbrž ni naključje, da se je ukvarjala predvsem s slovenskim meščanstvom v tistem kratkem, a dovolj burnem obdobju, ko smo ga sploh imeli. Danes vemo, da bi bila naša vednost o slovenstvu v njegovi celoviti podobi brez Mirinih »študij« meščanstva opazno pomanjkljiva. Koga ji lahko znotraj te tematike postavimo ob bok? In vendar smo ji bili prav zaradi te njene posebnosti tako pogosto krivični. Kot da se vrednost literature meri po socialni, družbeni ali razredni ceni, ki jo kak razred v določenem zgodovinskem trenutku ima na političnem ali celo samo ideološkem prizorišču. Ob Mirini smrti se v nas vse bolj utrjuje občutek, da je za slovenski narod dobro in ne slabo, če premore o sebi, tudi skozi literarna dela, kar najbolj celostno podobo. In v tem smislu je Mira prispevala pomemben delež.

Mirin svet brez sovraštva upanje našin dni. Šele ob njeni smrti smo dojeli to osrednjo metaforo njene literature. V prvih povojnih letih revolucionarnega zanosa, ko se je najbolj znanstven zdel tisti pogled, ki je svet delil na dve izrazito izključujoči se poluti, ko je bil šolsko razpoznavno črno-bel, ko je bila sleherna drugačnost že sovražnost in zadosten razlog za sovraštvo (čeprav tako imenovano brezosebno, zgodovinsko, razredno), je bil Mirin razumevajoč odnos do »sveta kot takega« za literarno kritiko pogosto sentimentalnost, za ideološko vred-

notenje capljanje za časom. No, prav ta čas je opravil svoje. Malo je stvari na svetu, ki bi se v tem povojnem obdobju tako diskreditirale kot načrtovanje prihodnosti na uporabi sovraštva kot dejavne energije družbenega razvoja. S tega vidika je ponovno branje romanov Mire Mihelič, še posebej njenega »meščanskega« cikla (Plamen ali dim idr.), tudi s tega vidika že skoraj poučno in mikavno. Mira Mihelič, zvesta svoji življenjski naravi in osebnim izkušnjam, je v vsem svojem pisateljskem opusu strpna, razumevajoča upodabljevalka življenja. Kajpak, bila je človek, morda bolj kot marsikdo drug med sotovariši peresa vsa zemeljska, tukajšnja in zdajšnja, Slovenka med Slovenci, zato je včasih tudi njej zadrželo pero v obtožbo, z njega je kdaj pa kdaj kanila tudi kaka kaplja prezira (zlasti do poniglavosti in poniglavcev), vendar ji je bila bliže kot to resnično žensko blaga ironija, saj je hkrati, ko je zbodla, že tudi odpuščala. In tudi v tem je bila Mira morda prej izjema kot zakonitost med Slovenci.

Mira Mihelič je bila osebnost. Sociologi kulture trdijo, da je v današnjih razmerah, ko je literatura najprej in predvsem knjižna proizvodnja in šele v svojih najboljših delih umetnost, poleg naravnega daru za pisanje potreben tudi ves tisti skupek posebnih lastnosti, posebne vrste navzočnost v javnosti, vpliv in odmevnost, zaradi česar je kak pisatelj osebnost in šele kot priznana osebnost tudi zares pomemben pisatelj. Mira Mihelič je prav gotovo v slovenski literaturi, in v kulturi v širšem smislu, takšna osebnost. In to ji začinjamo po njeni smrti vse bolj plebiscitarno priznavati.

Ciril Zlobec